

БЛАГОДІЙНІСТЬ У СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ ТА ПЕРСПЕКТИВІ

М. М. Житник

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
maryna_zhytnyk@i.ua*

Стрімкий розвиток науково-технічного прогресу призводить до дегуманізації суспільства, що негативно відображається на суспільних відносинах, рівень людяності у яких значно знижується. Тому питання моральності людських відносин, особливо за сучасних умов в Україні, є актуальним і потребує удосконалення та пошуків нових шляхів її відродження. Феномен благодійності виступає одним з таких можливих механізмів.

У статті детально розглянуто генезу поняття благодійності з соціологічної, етичної та філософської точки зору. Окремо досліджено відношення представників різних релігійних конфесій до феномену благодійності в історичній ретроспективі. Висвітлено його неоднозначність та різні форми існування. Показано, що станом на сьогоднішній день благодійність перебуває в центрі дискусій громадськості, науковців, політиків, державних службовців, активістів громадського сектору. Однак, ставлення до неї та до практик її реалізації в сучасному суспільстві є неоднозначним. З одного боку, благодійна діяльність сприяє вирішенню суспільних проблем та покращенню якості життя громадських відносин але, з іншого боку, за благодійними програмами та акціями можуть бути завуальовані власні інтереси їх організаторів, що також може призводити до певних зловживань.

У статті показано, що благодійність виступає аксіологічною складовою суспільних відносин, оскільки базується на таких поняттях як милосердя, добро, допомога нужденним, співчуття. Розглянуто різні види благодійної діяльності та доведено, що саме активна благодійність є ефективним методом підвищення рівня гуманізації суспільних відносин.

Ключові слова: благодійність, релігія, аксіологія, суспільні відносини, гуманізм.

CHARITY IN SOCIO-PHILOSOPHICAL RETROSPECT AND PROSPECT

M. Zhytnyk

*National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institut», Kyiv, Ukraine
maryna_zhytnyk@i.ua*

The rapid development of science and technology leads to the dehumanization of society, that has negative impact on social relations, in which the level of humanity is greatly reduced. Therefore, the question of morality of human relations, especially in the current situation in Ukraine is urgent and needs to be improved and new ways of revival should be found. The phenomenon of charity is one of the possible mechanisms.

In the article in detail the genesis of the concept of charity from sociological, ethical and philosophical point of view is considered. Separately we investigated historically the representatives of different religious confessions to the phenomenon of charity. It deals with ambiguity and different forms of existence. It is shown that as of today charity is at the center of discussions of public, scientists, politicians, civil servants, activists public sector. However, attitudes to it and practices for its implementation in modern society are ambiguous. On the one hand, charity helps to solve social problems and improve the quality of life of community relations but on the other hand, charity programs and actions can be veiled as self-interest of the organizers, which also can lead to some abuses.

The article shows that charity serves as axiological component of social relations because it is based on concepts such as kindness, goodness, helping the needy, compassion. In the article different kinds of charitable activities are reviewed and proved the idea that active charity is an effective method of improving humanization of social relations.

Keywords: charity, religion, axiology, social relation, humanism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема благодійності сьогодні є дуже актуальною для наукового дослідження і зумовлена відразу багатьма чинниками, зокрема відродженням інституту благодійності в Україні, що сьогодні формується в нових умовах, як адекватна реакція на кризові тенденції в соціально-економічній сфері, що, в свою чергу, спонукає до теоретичного та історико-культурного дослідження феномену благодійності як своєрідного індикатора стану духовної культури в українській спільноті. Неадекватне сприйняття образів благодійника й благодійності в сучасному українському суспільстві суттєво ускладнює процес формування сучасної культури благодійності в Україні. Актуальність дослідження благодійності обумовлюється також особливостями трансформаційних процесів у сучасному суспільстві, нагальною потребою у вивченні змін, що відбуваються в соціокультурній сфері українського суспільства, а також негативними наслідками проведення сучасних соціально-економічних і політичних реформ, що показали нездатність державних структур у повному обсязі забезпечувати ефективне функціонування соціальної сфери.

Крім того, актуальність вибраної теми пов'язана із очевидним дефіцитом моральності в суспільстві епохи постмодерну та з характерним для нього аксіологічним еkleктизмом і релятивізмом. Українському суспільству необхідно формувати нову культуру благодійності, етику соціальної підтримки різних верств населення, засновану на принципах гуманізму. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження проблем формування й розвитку ціннісних основ української благодійності в соціально-філософській ретроспективі та перспективі.

Якщо звернутися до досліджень благодійності, здійснених відомими в історії філософії фахівцями, то можна констатувати їх багатоманітність та різноплановість. До аналізу проблем благодійної діяльності зверталися такі відомі західні філософи та мислителі, як Сенека, Гегель, К. Маркс, Ф. Енгельс, П. Лафарг, Дж. Мілль, А. Карнегі, Г. Форд, В. Франклін. Вони аналізували різні аспекти благодійності, проблеми пов'язані з її реалізацією, її соціальними впливами. Значного розвитку на Заході дискусії стосовно благодійності отримали у ХХ ст., особливо в Сполучених Штатах Америки, де приватна філантропія набула колосального розмаху (Р. Бах, Т. Бродхед, К. Маккарті, Б. Сіверс, Дж. Сорос тощо).

На території Російської імперії дослідження благодійності також мають досить тривалу історію. Ще в ХІХ ст. проводились дослідження допомоги нужденним і діяльності благодійних товариств та установ Росії, в тому числі діючих на сучасних українських землях (В. Дерюжинський, П. Єфименко та інші). Наприкінці 80-х років ХХ століття (в часи радянської перебудови) з етичною критикою благодійності виступив А. Гусейнов. Дослідження цієї проблеми проводив і відомий російський етик Р. Апресян.

У той же час, сучасні українські дослідники свою увагу звертають переважно на історично-хронологічний аспект благодійності (О. Донік, В. Корнієнко, Т. Курінна, Т. Ніколаєва, С. Поляруш, Ф. Ступак, І. Суровцева, О. Ткаченко, К. Шихова, Є. Шелехов). М. Дмитрієнко та О. Ясь аналізують не лише історію розвитку благодійності в світі та в Україні, а також роблять спробу розглянути і ситуацію з благодійністю в СНД у післярадянський період.

На основі результатів, отриманих вищезгаданими авторами, та досліджень, що присвячені загальнотеоретичним та методологічним проблемам етико-філософської науки (Арістотеля, Г. Бесс, М. Вебера, Г.В.Ф. Гегеля, Т. Гоббса, І. Канта, Т. Адорно, М. Якоб та ін.), класичних та новітніх досліджень принципів та цінностей, пов'язаних з благодійністю, таких, як справедливість, милосердя, любов, відповідальність (відповідно, Н. Бердяєва, М. Бубера, Д. Гільдебранда, Г. Йонаса, Е. Левінаса, К. Л'юїса, Е.Макінтайра, П. Рікера, Дж. Ролза, Е. Фрома, О. Гьоффе, А. Швейцера та А. Прокоф'єва, а також вітчизняних науковців: Т. Василевської, А. Єрмоленка, С. Кримського, В. Малахова), стає можливим проведення систематичного етико-філософського аналізу благодійності.

Метою дослідження є соціально-філософський аналіз феномену благодійності та осмислення його ролі у формуванні аксіосфери сучасного суспільства.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Розвиток благодійництва на теренах сучасної України розпочався ще за часів князя Володимира. Як зазначає дослідниця Л. Лаврененко, «...в історії цивілізації ця діяльність в різних формах прояву була присутня завжди, без неї неможливо уявити людського буття». Особливого розмаху благодійництво набуло протягом останнього року відродження і становлення інституту благодійності в Україні, що формується в нових умовах, як адекватна реакція на кризові тенденції в соціально-економічній сфері, що спонукають до теоретичного та історико-філософського дослідження феномену благодійності.

Феномен благодійності за весь час його існування трактувався по-різному і впродовж століття еволюціонував, змінював форми, виникали нові механізми. Всі форми благодійності є складовими елементами соціальної діяльності як розумової та матеріально-практичної активності соціальних суб'єктів з метою цілеспрямованого використання, трансформації та гуманізації навколишньої дійсності.

Поняття «благодійність» походить від латинського слова «*caritas, carus*», що означає «милосердя», «жертвенна любов». Відповідно до етимологічних словників, термін «благодійність» походить від староруського «благое деянье», що означало творити добро нужденним. У словнику Брокгаузена і Ефрона благодійність визначається як надання матеріальної допомоги малозабезпеченим особам, допомога у лікуванні бідних хворих, виховання сиріт та безпритульних дітей» [14, 64].

Соціальна енциклопедія пропонує наступне визначення благодійності: «загальнолюдський рух, що включає сукупність гуманістичних дій окремої людини, організації, суспільства... В основі благодійності лежить намір проявити любов не лише до ближнього, але і до незнайомої людини, надати безоплатну матеріальну допомогу нужденним і соціально незахищеним громадянам». У сучасному світі благодійність означає надання приватними особами і організаціями підтримки хворим, бідним, сиротам, інвалідам та іншим незахищеним верствам населення [8, 45].

Великий енциклопедичний словник трактує благодійність як надання матеріальної допомоги нужденним, як окремим особам, так і організаціям. При цьому благодійність може бути направлена на заохочення та розвиток будь-яких суспільно-значимих сфер діяльності (захист навколишнього середовища, охорона пам'яток культури тощо) [12, 79].

В англійській мові благодійність позначається словом «*charity*». «*Longman Handy Learner's Dictionary*» пропонує наступні трактування даного поняття: великодушність, щедрість і допомога бідним, доброта щодо позбавлених волі осіб, поблажливість, милосердя, християнська любов, організація допомоги людям, благодійний фонд, фонд милосердя.

Хрестоматія для некомерційних організацій визначає благодійність як загальне поняття, що означає різні види діяльності, що мотивуються любов'ю до ближнього і зусиллями допомоги людині, людству, світу, нести добро.

Поняття «благодійність» має сьогодні кілька значень:

- про загальне значення благодійності ми згадуємо, коли хочемо зробити добро;
- у християнсько-теологічному розумінні воно представляє любов Бога до людини або людини до інших людей;
- найчастіше благодійність використовується і розуміється в значенні альтруїстичної поведінки окремих осіб або установ – означає добровільне надання грошей чи іншої допомоги бідним та хворим людям;
- у переносному значенні благодійність може означати і установи, які добровільно надають засоби з метою їх перерозподілу тим, хто їх потребує [5, 19].

Поняття «благодійність» увійшло в суспільну свідомість як гуманістичний покликання людини надавати допомогу нужденним незалежно від національної, расової, соціальної, релігійної належності. Практика добродійної допомоги та новітні дослідження суспільних наук засвідчили, що моральні підстави благодійності не суперечать релігійним канонам жодної з трьох світових релігій, а християнство розглядається як ідейне джерело благодійності [10, 29].

Питання взаємозв'язку релігії та благодійництва розпочинається з часів Київської Русі, особливо, з прийняттям християнства 988 р. Створення нової релігії детермінувало зародження руху добродійності, яка визнавалася нормою християнської моралі. Це безпосередньо проявлялося в цілеспрямованому опікуванні знедолених та немічних. Відбувалася певного роду ідеалізація бідності як об'єкту «добрих справ». Допомогати бідним стало нормою і невід'ємною складовою церковної діяльності. Така благодійність була закріплена відповідними постановами, що покладала обов'язок опіки над хворими, інвалідами, жебраками та іншими соціально незахищеними категоріями населення на духовництво. У середні віки та нові часи церква й, зокрема, монастирі були центрами соціальної допомоги знедоленим і незаможним, виконуючи основні функції: забезпечення нужденних домівкою, скромною їжею і натуральними продуктами, медичною допомогою.

На відміну від благодійності християнської моралі, основною характеристикою якої виступає саме милосердя та жалість до знедолених, благодійність протестантизму інституціоналізує милосердну діяльність, змінюючи ціннісні норми моралі представників даної релігії. В основі протестантської моралі повністю відкидається ідея милостині та підтримки бідності. Утверджуються ідеї створення таких умов для бідних людей, які забезпечували можливість покращення життя в цілому. Філософи протестантизму, зокрема Кальвін та М. Вебер, повністю відкидали ідею допомоги жебракам як один з варіантів благодійності, пояснюючи це бажанням самих людей бути

бідними, що само по собі є гріховним. Надаючи милостиню, в суспільстві підтримується ідея жебракування та бідності як прийнятної форми поведінки в суспільстві. Найвищою нормою моралі у протестантизмі вважається виконання своїх обов'язків у професійній сфері, що даватиме змогу реалізувати себе та працювати на благо суспільства, будуючи школи, виступаючи проти алкоголізму, створюючи умови для виходу убогих з бідності, нещастя та розпусти. В основі протестантської благодійності знаходяться норми моралі, а не християнські догми, яким потрібно сліпо слідувати. Саме зміна догматичного характеру релігії на світський дала змогу створити якісно новий вид благодійності, що безпосередньо витікає з релігії.

Дуже вдало пояснив різницю благодійності християнства та протестантизму російський філософ П. Флоренський. З православної точки зору, благодійність не заперечується; нагодувати, одягти, відвідати хворого – все це російські добродієння, які є виключно проявом любові та милосердя, але не переналаштуванням світу з «долини сліз» в «земний рай». Все це має особистісний характер і не покликано докорінно змінити проблемну ситуацію. Громадська та церковна діяльність, що пропагується на Заході, має на меті створення гідних умов життя. Наприклад створення будинків праці, викорінення бідності, страхування. Саме тому на території російської імперії благодійність має персональний характер, спрямований на одноразову допомогу у конкретній ситуації. В той час як протестантизм, хоча є безликим та механістичним, але спрямований на зміну умов життя людей в цілому, що веде за собою позитивні зміни в поведінці та, як наслідок, моральних норм у суспільстві [11, 214].

На основі цього доходимо висновку, що поняттєвий зміст благодійної діяльності значно ширший, ніж просто надання допомоги. У зв'язку з цим варто підтримати думку О. Коченової, що в процесі благодійної діяльності добродієць вирішує не тільки соціальні проблеми, але й, у міру своєї духовності, виходить за межі повсякденного природного буття людини, за межі досягнутого людиною розуміння світу, тобто перебуває в стані трансцендентності. Трансцендентувати, означає долати межі свого емпіричного буття, переборювати себе, прагнути стати вище, вийти на новий виток свободи, перш за все, духовної свободи [6, 10].

В історії філософії поняття «благо» вперше розглядав Платон. Він визначив існування двох світів буття людини: фізичну (чуттєве буття) та ідеальну діяльність (буття ідей доступне лише розуму). Ці два світи, за Платоном, пов'язує єдине начало – благо. Арістотель, розвиваючи цю концепцію, інтерпретує благо як «... те, що є кращим для кожного суцього...», або те, що робить благами інші причетні до нього речі, тобто ідею блага». Ідея блага й уявлення про його досягнення в реальному житті людини стали основою європейської традиції осмислення проблеми цінностей – аксіології. Отже, поняття благодійності входить до складу системи гуманітарних цінностей.

Рудольф-Герман Лотце – один із засновників аксіології – стверджує, що поняття «цінність» є узагальненим і означає все, що є значущим для людини, має особистісний або суспільний смисл. Давньогрецькі філософи зазначали, що найвищим мірилом цінності та найвищою цінністю є людина. Відома теза Протагора: «Людина є мірою всіх речей» [7, 44]. За І. Кантом поняття «цінність» співвідноситься з людиною як з метою, її розвитком. Як бачимо, сутність благодійності, незалежно від того, виступає людина її суб'єктом чи об'єктом, тісно взаємопов'язана з аксіологією.

Філософські концепції Спінози, Фейєрбаха, Маркса, визначали найвищою цінністю людського буття свободу. Свобода людини подавалася як чітко вписана в систему зовнішнього соціального і природного визначення, де особа мала лише право усвідомити необхідність і діяти у її межах. Адже саме свобода за внутрішньою суттю тільки й може надати можливість людині бути і залишатися самою собою і не підкорятися обставинам. Концепція свободи особи І. Канта в історії філософії характеризується обґрунтуванням принципової різниці між причинністю духовного світу особи і причинністю світу зовнішнього, природно-матеріального. Людина, за І. Кантом, не є тільки чуттєво-природна істота, а, перш за все, істота розумна та моральна. І як раз такій якості людини притаманна незалежність від визначальних причин світу зовнішньої необхідності. Ця незалежність і складає свободу людини. І. Кант розводить свободу і необхідність як суті різних рівнів буття, зараховує зовнішню необхідність тільки до світу явищ, а свободу людини – до речей самих по собі, і тим самим визнає два види причинності: зовнішню і вільну. Дійсно, свобода людини належить до складу речей у собі, з усіма притаманними їм філософськими характеристиками. Свобода має різні поняття належного, що є фактором, який зв'язує причинність різних рівнів. І. Кант так пояснює зв'язок: належне, що ніколи ще не відбувалося зовні, може визначати діяльність людини і бути причиною її вчинків, які є основою суспільних відносин [3, 342–348].

З даного контексту робимо висновок, що поняття благодійності є аксіологічною складовою суспільних відносин, які повинні базуватися на гуманістичних засадах у свідомості кожної людини. На жаль, на сьогоднішній день аксіосфера суспільства трансформувалася і людська духовність деградує у руслі дегуманізації.

Благодійність як складова суспільних відносин потребує чіткого розуміння сутності останніх в соціальній картині світу в цілому. Перш за все зазначимо, що суспільні відносини трактуються в широкому та вузькому значенні. Відповідно до першого варіанту – це будь-які соціальні взаємозв'язки, що виникають між людьми в процесі життєдіяльності. У вузькому значенні – це відношення між соціальними суб'єктами з приводу їх рівності та соціальної справедливості в розподілі життєвих благ, умов становлення та розвитку особистості, задоволення матеріальних, соціальних та духовних потреб. Ідеалісти, зокрема М. Вебер, суспільними відносинами називають «поведінку декількох людей, співвіднесена за своїм змістом одна з одною. Відповідно, соціальні відносини повністю і виключно полягають у можливості того, що соціальна поведінка буде носити доступний (осмисленому) визначенню характеру. Тою самою ознакою даного поняття є, нехай навіть мінімальний, ступінь відношення одного індивіда до іншого. Зміст цього відношення може бути найрізноманітнішим: боротьба, ворожнеча, кохання, дружба, повага, ринковий обмін, «виконання» погодження, «ухилення», або відмова від нього, суперництво економічного, еротичного, або будь-якого іншого характеру; класова, або національна спільність. Таким чином, поняття «соціальні відносини» як таке нічого не говорить про те, чи йдеться про «солідарність» діючих осіб, або про прямо протилежне» [1, 130–131].

Соціальні відносини охоплюють всі сфери суспільного життя та діяльності. Матеріально-економічні відносини включають в себе виробничі відносини, технологічні, відносини розподілу, обміну; соціально-політичні – політичні, правові, моральні, класові, національні, соціально-групові; духовно-культурні – моральні, релігійні, художньо-естетичні, наукові відносини. Суб'єктами суспільних відносин є індивіди та соціальні спільноти: саме їх інтереси та потреби лежать в основі суспільних відносин.

Незалежно від виду суспільні відносини базуються на діяльності кожного індивіда у взаємодії один з одним. У суспільстві люди організовують життєдіяльність не відособлено, не самотійно, а разом, колективно. Саме тому розуміння суспільних відносин пов'язано з аналізом людської діяльності. Зазначимо, що відповідно до філософського вчення, який характер діяльності людей, такі й відносини в суспільстві.

Благодійність з розгляду економічних чи вольових суспільних відносин має поєднуючий характер і є складовою і матеріальних, і духовних цінностей. Сьогодні ми говоримо про те, що, в більшій мірі, матеріальне забезпечення визначає розмір фінансової благодійності. Частково це так. Але саме специфіка діяльності благодійників визначає їхні моральні якості, або духовність. Оскільки, саме їх діяльність є активною і направлена на пасивних людей, вона і є визначальним орієнтиром при формуванні морально-етичних цінностей гуманістичних відносин у суспільстві.

Духовність виступає субстанційною ознакою особистості, світоглядом, чітко зорієнтованим у векторі дійсного гуманізму. Такого гуманізму, який розкриває природу людини у її безпосередніх діях. Тобто є збігом сутності та існування людини. Натомість «сучасне суспільство атомізує людину» [9]. І не просто відділяє її (людину) від інших і робить самотньою, а створює умови для формування обмеженого світобачення, не усвідомлення мети свого існування та сприйняття бажаного за дійсне. Все це досягається шляхом маніпуляцій та «напівгіпнозу» так званих професійних «інформаційних мисливців», що створюють ілюзію відповідності дійсності буття людини, яке у здоровому суспільстві повинно бути гуманним. Оскільки саме гуманність проявляється у вчинках і відносинах до людей: чуйності, уважності, милосердя, доброти, любові, співчуття. Таких якостей людини, які сьогодні ми спостерігаємо нечасто.

Як зазначено вище, проблематика гуманізації сучасного суспільства з кожним днем поглиблюється і демонструє деградацію дійсної моралі та насадження етики споживання шляхом пропагування антигуманних дій та нівелюванням моральних цінностей. Тому, щоб не втратити людяність і не перетворитися на «бездушних манекенів», першочерговим завданням кожного повинно стати формування таких умов для життя, що давали б можливість проявляти у більшій мірі милосердя, жертвність та визнавати людину найвищою цінністю у світі.

Вирішення цього питання є особливо актуальним, враховуючи трагічні події останнього року у нашій країні. Жорстокість, руйнування, злість – все те, що породжує розбрат нашого народу і є антигуманним та маніпулятивним елементом, потребує термінового елімінування, яке можливе, відповідно до основного принципу філософії, завдяки знанню: «потрібно знати, щоб передбачити, передбачити, щоб уникнути». Реальне знання можливе лише за умови його емпіричного здобуття, а значить через різноманітні форми практичної діяльності людини. Отже, дійсний гуманізм досягається виключно в умовах практичної реалізації сутності людини через її вчинки.

Важливим аспектом формування гуманного суспільства, за висновком О. Конта, є необхідність враховувати саме громадську думку як ядро суспільної психології, як об'єктивний зріз світоглядно-мотиваційної буденної (чи повсякденної) свідомості. Тоді це буде позитивною практичною формою гуманізму, адже вона не буде відчужуватись, абстрагуватись від змісту потреб та

інтересів кожної повноцінної особистості, яка в гуманному суспільстві живе не лише для задоволення власних потреб. А здатна адекватно віддавати та віддає «...за здібностями. Віддавати те, що лише і є єдиним, що вона може, здатна та бажає віддавати» [9].

ВИСНОВКИ

У наші дні благодійність виступає формою соціальної діяльності, яка проявляється в любові до ближнього, в жертвовності, у допомозі нужденним, у доброті до всього навколишнього, що безпосередньо відображається у конкретних діях та вчинках людей. Вона має стати основою формування нової аксіології українського суспільства. Для цього необхідно не просто функціонувати у світі за відповідною схемою, а направляти частину своєї практичної діяльності на розвиток гуманістичної свідомості суспільства та формування морально розвиненої самосвідомості. Саме благодійність є тим ключем, що надасть можливість не втратити істинної людської самотності.

Сучасне суспільство має викорінювати етику споживання і запроваджувати усі елементи дійсної моральності, де б людина, починаючи з дитячого садочка, формувалася за принципами людяності. Для цього необхідна обов'язкова діяльність громадських організацій, волонтерських рухів, розвиток благодійних фондів. Саме їх робота має активний характер і спрямована на реалізацію програм для виховання гуманістичного суспільства з усвідомленням необхідності формування практичних навичок до життя та допомоги нужденним за принципом відповідальності.

Отже, саме активна благодійність виступає практичною формою дійсного гуманізму та є інструментом впливу на світ, що сприяє практичному формуванню аксіосфери суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Духовність особистості : методологія, теорія і практика : зб. наук. праць / Гол. ред. Г. П. Шевченко. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. – Вип. 6 (41). – 230 с.
2. Каган М. С. Мир общинам : проблема межсубъектных отношений / М. С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 319 с.
3. Кант И. Сочинения в 6 т. / И. Кант. – М. : Мысль, 1966. – Т. 6 : Философское наследие. – 743 с.
4. Каримский А. М. Проблема гуманизма в американской философии / А. М. Каримский. – М. : Изд-во МГУ, 1978. – 204 с.
5. Колосова Н. О. Благодійна діяльність в культурі України в контексті вітчизняних і європейських традицій (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): дис. ... канд. істор. наук : 17.00.01 «Історія України» / Н. О. Колосова; Київ. націон. ун-т культури і мистецтв. – К., 2006. – 204 с.
6. Кочнова О. А. Благодійність як соціокультурний феномен (культурологічний аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 26.00.01 / О. А. Кочнова; Таврійський націон. ун-т імені В. І. Вернадського. – Сімферополь, 2009. – 35 с.
7. Лаврененко Л. Я. Социокультурная природа благотворительности и формы ее реализации (история становления и развития). – М. : Academia Апк и ПРО, 2012. – 132 с.
8. Некрасов А. Я. Благотворительность / А. Я. Некрасов // Социальная энциклопедия . – М. : МГУ, 2000. – 482 с.
9. Новиков Б. В. Гуманизм, духовность, в современном информационном обществе [Електронний ресурс] / Б. В. Новиков. – Режим доступу: http://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/4/statti/1novikov.tm
10. Петрова А. В. Благотворительность как социально-ролевое взаимодействие: теория и история процесса: дис. ... канд. социол. наук : 22.00.01 «Теория, методология и история социологии» / Алла Васильевна Петрова; Урал. гос. ун-т им. А. М. Горького. – Екатеринбург, 2003. – 134 с.
11. Рынзюнский П. Г. Церковь в дворянской империи (XVIII в.) / П. Г. Рынзюнский // Русское православие : вехи истории. – М. : Политиздат, 1989. – 719 с.
12. Социальная философия : Словарь / Сост. и ред. В.Е. Кемеров. – М. : Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2006. – 624 с.
13. Ступак Ф. Я. Благодійні товариства Києва (др.пол. ХІХ- поч. ХХ ст.) / Ф. Я. Ступак. – К. : Хрещатик, 1998. – 208 с.
14. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.
15. Чупрій Л. Благодійництво у сфері збереження й популяризації історико-культурної спадщини [Електронний ресурс] / Л. Чупрій. – Режим доступу: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26751/25-Chupriy.pdf?sequence=1>

REFERENCES

1. Budanceva, S. V. (2012) Blagotvoritel'nost' kak uslovie formirovaniya social'no-orientirovannoj jekonomiki. Tambov.
2. Shevchenko, H. P. (2010) Dukhovnist osobystosti : metodolohiia, teoriia i praktyka : zbirnyk naukovykh prats. V.6 (41). Luhansk : Vyd-vo SNU im. V Dalia.
3. Kagan, M. S. (1988) Mir obshhenija : problema mezhspektnykh otnoshenij. Moskva : Politizdat.
4. Kant, I. (1966) Sochinenija v 6 t.T. 6 : Filosofskoe nasledie.Moskva : Mysl'.
5. Karimskij, A.M. (1978) Problema gumanizma v amerikanskoj filosofii. Moskva : MGU
6. Kolosova, N.O. (2006) Blahodiina diialnist v kulturi Ukrainy v konteksti vitshyznianskykh i yevropeiskykh tradytsii (kinets XX – pochatok XXI st). Kyiv.
8. Lavrenenko, L. Ja.(2012) Sociokul'turnaja priroda blagotvoritel'nosti i formy ee realizacii (istorija stanovlenija i razvitija). Moskva : Academia Apk i PRO.
9. Nekrasov, A. Ja. (2000) Blagotvoritel'nost'.Social'naja jenciklopedija.Moskva : MGU.
10. Novikov, B. V. Gumanizm, duhovnost', v sovremennom informacionnom obshhestve. Access mode : http://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/4/statti/1novikov.htm
11. Petrova, A. V. (2003) Blagotvoritel'nost' kak social'no-rolievoe vzaimodejstvie : teorija i istorija processa. Ekaterinburg.
12. Ryndzjanskij, P. G. (1898) Cerkov' v dvorjanskoj imperii (XVIII v.). Russkoe pravoslavie : vehi istorii. Moskva : Politizdat, 230–308.
13. Kemerov, V. E. (2006) Social'naja filosofija : Slovar'. Moskva : Akademicheskij Proekt; Ekaterinburg : Delovaja kniga.
14. Stupak, F. Ja. (1998) Blahodiini tovarystva Kieva (dr.pol.XIX- poch.XX st.). Kyiv, Khreshchatyk.
15. Frolov, I. T. (1991) Filosofskij slovar'. Moskva : Politizdat.
16. Chuprii, L. (2010) Blahodiinytstvo u sferi zberezhenia y populiaryzatsii istoriko-kulturnoi spadshchyny. Access mode : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26751/25-Chupriy.pdf?sequence=1>

Стаття надійшла до редакції 19.06.2015 р.